

การกระจายตัวของโปรงกัวและการนำไปใช้ประโยชน์ของชุมชนในเขตอีสานตอนล่าง: กรณีศึกษาจังหวัดสุรินทร์[†]

สมชนา ศรีธรรม^{1,*}, ปิยะวัฒน์ ศรีธรรม², วสา วงศ์สุขแสง¹,
วันเพ็ญ ชลอเจริญยิ่ง¹, อาทิตยา ดวงสุพรรณ¹ และ ธนกฤต คำผิง¹

¹สาขาพืชศาสตร์ สิ่งทอ และการออกแบบ คณะเกษตรศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสุรินทร์
อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ 32000

²สาขาวิศวกรรมเครื่องกล คณะเกษตรศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสุรินทร์
อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ 32000

*อีเมล: somchaya777@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจการกระจายตัวของโปรงกัว (*Dasymaschalon lomentaceum* Finet & Gagnep.) ในป่า จังหวัดสุรินทร์ และศึกษาข้อมูลด้านการนำมาใช้ประโยชน์ของท้องถิ่นของชุมชนชาวไทยเขมรจังหวัดสุรินทร์ โดยวิธีการสำรวจป่าจำนวน 5 ป่า สัมภาษณ์ชุมชน 3 ตำบลในเขตอำเภอเมืองสุรินทร์ รวม 25 คน ผลการสำรวจพบโปรงกัวในพื้นที่ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง การกระจายตัวของโปรงกัวส่วนใหญ่ขึ้นเป็นกลุ่มบริเวณชายป่าและเส้นทางเดินหรือพื้นที่โล่งในป่าที่มีแสงเข้าถึงมากและปานกลาง สภาพดินเป็นดิน ร่วนปนทรายหรือดินทราย ต้นโปรงกัวส่วนใหญ่ขึ้นเป็นกลุ่ม เกิดจากการงอกของเมล็ด และการแตกต้นใหม่จากรากต้นแม่ การนำมาใช้ ประโยชน์ในชุมชน พบ 4 ประเภท ได้แก่ อาหาร (ร้อยละ 100) สมุนไพร (ร้อยละ 60) เครื่องมือ-เครื่องใช้ (ร้อยละ 52) และความเชื่อ-พิธีกรรม (ร้อยละ 36) ตามลำดับ เมื่อวิเคราะห์ค่าดัชนีการใช้ประโยชน์ (Use value ; UV) ของโปรงกัว 4 ประเภท พบการใช้ประโยชน์ด้านอาหารมากที่สุด (1.00) รองลงมา คือ สมุนไพร (0.75) เครื่องมือ-เครื่องใช้ (0.65) และความเชื่อ-พิธีกรรม (0.45) พบการใช้ประโยชน์ตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีความเฉพาะของจังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ ยาสมุนไพรสำหรับสตรีอยู่ไฟหลังคลอดบุตร การทำแป้งสาลีจากราก การจ่อรังไหมและทำค้างปลูก ผักจากกิ่งก้าน และการนำไปโปรงกัวมาประกอบพิธีกรรม “โจอมครู” ซึ่งเป็นความเชื่อ-พิธีกรรมของชุมชนชาวไทยเขมรจังหวัดสุรินทร์

คำสำคัญ: โปรงกัว, การกระจายตัวของโปรงกัว, การใช้ประโยชน์ท้องถิ่น, ชุมชนชาวไทยเขมรจังหวัดสุรินทร์

Abstract

The objectives of this research were to distribute surveying of *Dasymaschalon lomentaceum* Finet & Gagnep. in Surin Province forest and local utilization of Thai-Khmer ethnic community in Surin Province by surveying 5 different forests and interviewing 25 people in 3 Sub-districts in Mueang Surin District. The results were found in the Freshwater swamp forest, mixed forest, and deciduous forest. The distribution of *Dasymaschalon lomentaceum* is clustered around the edge of the forest and walking paths or open areas in forests with high and moderate light, found in sandy loam or sandy soil, mostly in groups caused by seed germination and sprout from the root. The local utilization found 4 types: Food (100 %), herbs (60 %), tools and appliances (52 %) and beliefs-rituals (36 %). The Use value analysis of 4 types found that the most beneficial use in food (1.00), followed by herbs (0.75), tools and appliances (0.65), and beliefs-rituals (0.45). It was found the use according to the local wisdom that is specific to Surin Province, namely: herbal medicine for lying by the fire after childbirth, making yeast from roots, cocoons holder, and making the frame for vegetables to climb from the branches and bringing the leaves to perform the ritual “Jome Kru” which is a belief-ritual of Thai-Khmer ethnic community in Surin Province.

Keywords: *Dasymaschalon lomentaceum* Finet & Gagnep., Distribution of *Dasymaschalon lomentaceum*, Local utilization, Thai-Khmer ethnic community in Surin Province

[†]การประชุมวิชาการและการนำเสนอผลงาน ชมรมคณะปฏิบัติงานวิทยาการ อพ.สธ. ครั้งที่ 10 (ระหว่างวันที่ 20 - 22 กันยายน 2565 ณ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์)

บทนำ

โปรงกัว (*Dasymaschalon lomentaceum* Finet & Gagnep.) เป็นพรรณไม้อยู่ในวงศ์กระดังงา หรือ Annonaceae (เต็ม สมิตินันท์, 2557) มีชื่ออื่นที่ใช้เรียกในแต่ละท้องถิ่น ได้แก่ ติดต่อก เตื่อยโก่ ตีนโก่ เครืออีเกิง โดยลิง (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) เจิงจาบ (เขมรสุรินทร์) ลักษณะของโปรงกัว เป็นไม้พุ่มขนาดเล็ก ลำต้นตั้งตรง สูง 1-3 เมตร แตกกิ่งจำนวนมาก เปลือกลำต้นสีน้ำตาลอมดำ เนื้อไม้เหนียว ใบเป็นใบเดี่ยว เรียงสลับ ดอกเดี่ยว ออกที่ซอกใบใกล้ปลายกิ่ง ดอกบานสีเขียวแกมเหลือง ยาว 2-3 เซนติเมตร ผลเป็นผลกลุ่ม ผลย่อยเป็นผลสด รูปทรงกระบอกยาว มีเมล็ด 2-5 เมล็ด ผลอ่อนสีเขียวอมขาว ผลแก่สีแดงสด รสหวานอมเปรี้ยว รับประทานได้ ออกดอกราวเดือนเมษายนถึงสิงหาคม ติดผลราวเดือนมิถุนายนถึงตุลาคม พบทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขึ้นตามที่โล่งแจ้ง ชายป่าเบญจพรรณ และป่าบุ่ง-ป่าทาม (คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ม.ป.ป.; กลุ่มงานพฤกษศาสตร์ป่าไม้, 2561) โปรงกัวมีคุณสมบัติที่น่าสนใจ โดยในตำรายาไทยและตำราสมุนไพรพื้นบ้านอีสาน ได้บันทึกว่า โปรงกัวมีประโยชน์ด้านสมุนไพร นำลำโปรงกัว ผสมลำต้นพิพาย และลำต้นกันแสง ต้มน้ำดื่ม แก้ปวดเมื่อย เคล็ดขัดยอก นอกจากนี้ใช้เป็นสมุนไพรแล้วยังมีการใช้ประโยชน์ในด้านการนำมาปลูกเป็นไม้ประดับ ส่วนผลสุกสามารถรับประทานได้ดี มีรสหวาน และเป็นอาหารของสัตว์ (คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ม.ป.ป.; อรุณ ทาบทอง, 2552) โปรงกัวยังได้ชื่อว่าเป็น “พรรณไม้เรียกนก” เนื่องจากมีผลดก เมื่อเวลาผลสุก จึงสามารถเรียกนกมากินได้เป็นอย่างดี ผู้ที่ปลูกโปรงกัวในบริเวณบ้าน จึงมักได้ยินเสียงขับขานของนกมากินผลไม้ โปรงกัวเป็นพรรณไม้ที่ขยายพันธุ์โดยวิธีการเพาะเมล็ด (อรุณ ทาบทอง, 2552) ทั้งนี้ “ต้นโปรงกัว” เป็นหนึ่งในผลไม้ป่าท้องถิ่นตามฤดูกาลของภาคอีสาน ในช่วงปลายฤดูฝนต้นหนาวผลโปรงกัวจะสุกมีสีแดงเข้ม รสหวาน หรือหวานอมเปรี้ยว และนำมารับประทานได้ โดยมีจำหน่ายบ้างตามตลาดขายของป่า แต่เป็นพันธุ์ไม้ที่ชุมชนไม่เห็นความสำคัญเท่าใดนักและไม่ค่อยมีการกล่าวถึงการนำมาใช้ประโยชน์จากชุมชนในท้องถิ่น ทำให้ข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่เป็นข้อมูลพื้นฐานทั่วไปมีอยู่จำนวนน้อย จึงเป็นพืชที่มีความน่าสนใจและน่าศึกษาเพิ่มเติมเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นพืชที่พบได้ทั่วไป มีอายุยืนนาน ลำต้นไม่เล็กไม่ใหญ่เกินไป และมีผลผลิตออกมาทุกปี เพียงพอต่อการนำไปศึกษาได้ทุกชิ้นส่วน จึงควรมีการศึกษาด้านการใช้ประโยชน์ให้มากขึ้น

ดังนั้น การกระจายตัวของโปรงกัวและการนำไปใช้ประโยชน์ของชุมชนในเขตอีสานตอนล่าง: กรณีศึกษาจังหวัดสุรินทร์ เป็นการสำรวจการกระจายตัวของโปรงกัว ทั้งในพื้นที่ป่า 5 พื้นที่ และศึกษาข้อมูลด้านการนำมาใช้ประโยชน์ของท้องถิ่นในเขตจังหวัดสุรินทร์ ระยะเวลาดำเนินการตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2562 ถึง วันที่ 30 กันยายน 2564 งานวิจัยนี้เป็นงานสนองพระราชดำรินโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อพ.สธ.) กิจกรรมสำรวจเก็บรวบรวมพันธุกรรมพืช เพื่อเป็นฐานข้อมูลทรัพยากรที่สำคัญในการต่อยอดการใช้ประโยชน์ของโปรงกัวตั้งแต่ระยะต้นน้ำ กลางน้ำ และ ปลายน้ำ ต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการดำเนินงาน

- 1.1) เตรียมอุปกรณ์สำหรับสำรวจและสัมภาษณ์ กล้องบันทึกภาพ แบบสัมภาษณ์ เครื่องเขียน สมุดบันทึก และ เครื่องบันทึกเสียง
- 1.2) สำรวจเก็บข้อมูลการกระจายตัวของโปรงกัว และถ่ายภาพส่วนต่างๆ โปรงกัวในป่าจังหวัดสุรินทร์
- 1.3) สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลการใช้ประโยชน์โปรงกัวของชุมชนจังหวัดสุรินทร์
- 1.4) วิเคราะห์การใช้ประโยชน์โปรงกัวของชุมชนจังหวัดสุรินทร์ จำแนกการใช้ประโยชน์ได้ 4 ประเภท ได้แก่ อาหาร สมุนไพร เครื่องมือ-เครื่องใช้ และ ความเชื่อพิธีกรรม
- 1.5) วิเคราะห์ค่าร้อยละ (เปอร์เซ็นต์) ของการใช้ประโยชน์ และวิเคราะห์ค่าดัชนีการใช้ประโยชน์ (Use value; $UV = \sum Ur/n$) เป็นดัชนีใช้เพื่อหาค่าการใช้ประโยชน์สูงสุดของโปรงกัว ค่าใกล้เคียงศูนย์แปลว่าการใช้ประโยชน์ประเภทนั้นน้อย โดย Ur แทนค่า รายงานการใช้ประโยชน์ของโปรงกัว และ n แทนค่า จำนวนผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด (Neamsuvan et al., 2015)

สถานที่ดำเนินการ

- 2.1) พื้นที่สำรวจโปรงกัวในป่าจังหวัดสุรินทร์จำนวน 5 พื้นที่ ได้แก่ 1) ป่าอนุรักษ์ชุมชนบ้านตะเคียน 2) ป่าวัดโพธิ์แสงทอง 3) ป่าโคกตาสิน 4) ป่าชุมชนยางชุม และ 5) ป่าสกร้อม ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (ภาพที่ 1) (สมชญา ศรีธรรม และคณะ, 2564¹⁾; สมชญา ศรีธรรม และคณะ, 2564²⁾)
 - 2.1.1) ป่าอนุรักษ์ชุมชนบ้านตะเคียน หมู่ 14 ตำบลสวาย อำเภอเมืองสุรินทร์ มีพื้นที่ประมาณ 150 ไร่
 - 2.1.2) ป่าวัดโพธิ์แสงทอง (ระเนียมสติง) มีที่ตั้งติดกับป่าวัดโพธิ์แสงทอง คุ่มโคกเสม็ด หมู่ที่ 5 ตำบลสวาย อำเภอเมืองสุรินทร์ มีพื้นที่ประมาณ 100 ไร่
 - 2.1.3) ป่าโคกตาสิน ตำบลท่าสว่าง เป็นป่าที่อยู่ติดกับลำน้ำชีเส้นแบ่งเขตระหว่างอำเภอเมืองสุรินทร์และอำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ มีพื้นที่ประมาณ 500 ไร่
 - 2.1.4) ป่าชุมชนยางชุม ตำบลท่าสว่าง เป็นป่าที่ตั้งอยู่ในเขตชุมชนหมู่ที่ 2 และ หมู่ที่ 5 ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมืองสุรินทร์ มีพื้นที่ประมาณ 150 ไร่

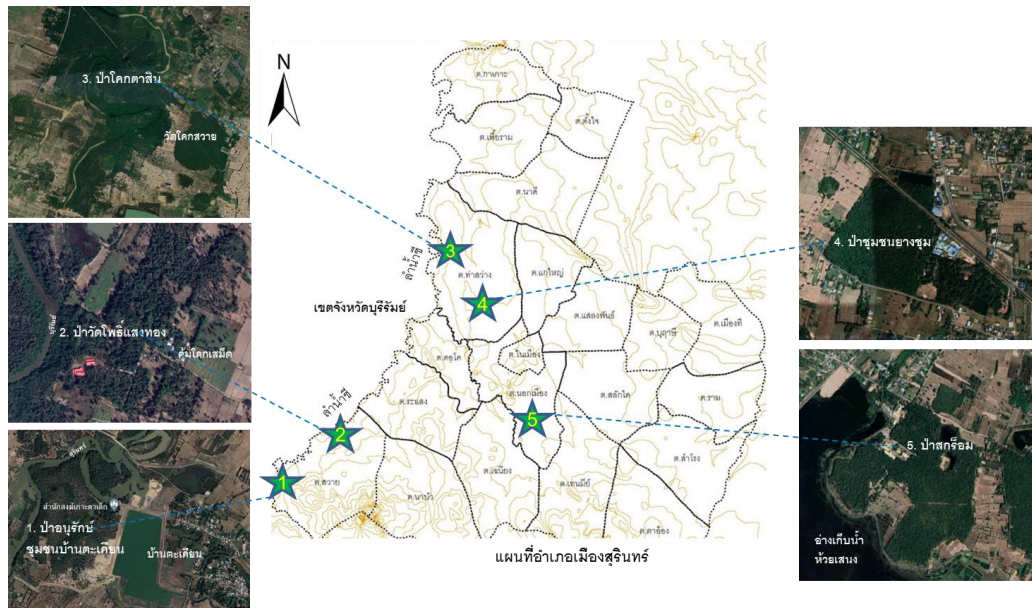
2.1.5) ป่าสกร๊อม ตำบลนอกเมือง เป็นส่วนพื้นที่สำนักสงฆ์โคกกะเพา ติดกับพื้นที่อ่างเก็บน้ำห้วยเสนง อำเภอเมืองสุรินทร์ มีพื้นที่ประมาณ 165 ไร่

2.2) พื้นที่สัมภาษณ์การใช้ประโยชน์ในชุมชน พื้นที่จังหวัดสุรินทร์ 9 หมู่บ้าน 3 ตำบล ในเขตอำเภอเมืองสุรินทร์ จำนวน 25 คน เป็นชุมชนผู้พูดภาษาเขมรในจังหวัดสุรินทร์ โดยสัมภาษณ์เป็นภาษาเขมรสุรินทร์

2.2.1) ตำบลสวาย อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ บ้านสวาย บ้านตะเคียน บ้านตาระวี และ บ้านตารอด จำนวน 12 คน

2.2.2) ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ บ้านท่าสว่าง บ้านจะแกโกน และ บ้านโคกสวาย จำนวน 8 คน

2.2.3) ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ บ้านตาเตียว และ บ้านตะตึงไถง จำนวน 5 คน

ภาพที่ 1 พื้นที่สำรวจโปรงกัว

ที่มา: <https://www.google.co.th/maps>

ผลและอภิปรายผล

การกระจายตัวของโปรงกัวในพื้นที่ศึกษา

จากการลงพื้นที่สำรวจการกระจายตัวโปรงกัวในป่าทั้ง 5 พื้นที่ ได้แก่ ป่าอนุรักษ์ชุมชนบ้านตะเคียน ป่าวัดโพธิ์แสงทอง ป่าโคกตาสิน ป่าชุมนางชุม และ ป่าสกร๊อม มีรายละเอียด ดังนี้

1.1) ป่าอนุรักษ์ชุมชนบ้านตะเคียน เป็นป่าที่มีพื้นที่เชื่อมต่อกับลำน้ำชี มีลักษณะเป็นป่าบุ่ง-ป่าทาม ป่าเบญจพรรณ และ ป่าเต็งรัง โปรงกัวในป่าอนุรักษ์ชุมชนบ้านตะเคียน ส่วนใหญ่ขึ้นเป็นกลุ่มในพื้นที่ชายป่าและเส้นทางเดิน หรือพื้นที่โล่งในป่าที่มีแสงเข้าถึงมาก และปานกลาง ไม่พบในป่าทึบหรือใต้ต้นไม้ที่มีความหนาแน่นสูง โดยบริเวณที่พบจะอยู่บริเวณป่าทามริมลำน้ำชี ป่าเบญจพรรณ รวมถึงป่าเต็งรัง สภาพดินร่วนปนทรายและเป็นพื้นที่โล่ง นอกจากนี้ยังพบที่บริเวณหมู่บ้านและชายทุ่งนาอีกด้วย

1.2) ป่าวัดโพธิ์แสงทอง เป็นป่าธรรมชาติติดลำน้ำชี มีความสมบูรณ์รกรทึบ ลักษณะของป่าวัดโพธิ์แสงทอง มีลักษณะป่าผสมกันอยู่ 2 ประเภท คือ ป่าบุ่ง-ทามและป่าเบญจพรรณ โปรงกัวในป่าวัดโพธิ์แสงทอง ส่วนใหญ่ขึ้นเป็นกลุ่มในพื้นที่ชายป่าและเส้นทางเดินป่า หรือพื้นที่โล่งในป่าที่มีแสงเข้าถึงมาก และปานกลาง ไม่พบในป่าทึบหรือใต้ต้นไม้ที่มีความหนาแน่นสูง โดยบริเวณที่พบจะอยู่บริเวณป่าบุ่ง-ป่าทามริมลำน้ำชี ส่วนบริเวณป่าเบญจพรรณเป็นพื้นที่ป่าสมบูรณ์และรกรทึบแสงส่องเข้าไปถึงน้อย ทำให้ไม่พบโปรงกัวในพื้นที่กลางป่า แต่พบมากในบริเวณชายป่าหรือพื้นที่รกรทึบนอกป่า ขึ้นกระจายเป็นกลุ่ม ๆ ตลอดแนวชายป่า สภาพดินร่วนปนทรายและเป็นพื้นที่โล่ง รวมถึงพบในบริเวณพื้นที่ภายในวัดและโดยรอบวัดโพธิ์แสงทอง ทั้งนี้ยังพบที่บริเวณหมู่บ้านและชายทุ่งนาด้วย

1.3) ป่าโคกตาสิน มีลักษณะป่าคล้ายกับป่าอนุรักษ์ชุมชนบ้านตะเคียน และป่าวัดโพธิ์แสงทอง เป็นป่าที่อยู่ติดกับลำน้ำชี มีความสมบูรณ์รกรทึบ ลักษณะป่าผสมกันอยู่ 3 ประเภท คือ ป่าบุ่ง-ทาม ป่าเบญจพรรณ และ ป่าเต็งรัง เช่นเดียวกับกับป่าอนุรักษ์ชุมชนบ้านตะเคียน ดังนั้นลักษณะการกระจายตัวของต้นโปรงกัวในป่าโคกตาสินจึงเหมือนกับทั้ง 2 ป่า เนื่องจากเป็นป่าที่มีพื้นที่เชื่อมต่อกับลำน้ำชีเช่นเดียวกัน

1.4) ป่าชุมชนยางชุม เป็นป่าเบญจพรรณและป่าเต็งรัง ชุมชนมีการตั้งกลุ่มอนุรักษ์เพื่อดูแลรักษาป่าให้คงอยู่ ป่ายางชุมจึงเป็นป่าที่มีความสมบูรณ์ เป็นป่าค่อนข้างรกทึบ มีพรรณไม้ป่าขึ้นอยู่หนาแน่น จึงพบต้นโปรงกิวขึ้นเป็นกลุ่มบริเวณชายป่าเป็นส่วนใหญ่ และพบบริเวณริมทางเดินกับบริเวณที่โล่งกลางป่าที่เป็นดินทรายหรือร่วนปนทราย ซึ่งบริเวณนั้นจะมีแสงส่องถึง ไม่พบในป่าทึบหรือใต้ต้นไม้ที่มีความหนาแน่นสูง นอกจากนี้ยังพบในบริเวณชายป่าเชื่อมไปยังชายทุ่งและคันนาด้วย

1.5) ป่าสกรูอม เป็นป่าเบญจพรรณและป่าเต็งรังที่ค่อนข้างสมบูรณ์ เนื่องจากเป็นป่าที่มีพื้นที่ติดกับอ่างเก็บน้ำห้วยเสนง ซึ่งเป็นอ่างเก็บน้ำที่สำคัญของจังหวัดสุรินทร์ และเป็นส่วนพื้นที่สำนักสงฆ์โคกกะเพา ที่มีการอนุรักษ์ป้องกันการบุกรุกป่าทำให้ระบบนิเวศป่ามีความสมบูรณ์ มีความหลากหลายของพรรณไม้ โปรงกิวในป่าสกรูอม ส่วนใหญ่ขึ้นเป็นกลุ่มในพื้นที่ชายป่าที่ติดทุ่งนา พื้นที่ชายป่าติดบริเวณสำนักสงฆ์เส้นทางเดินป่า หรือพื้นที่โล่งในป่าที่มีแสงเข้าถึงมากและปานกลางเช่นเดียวกับป่าอื่น ๆ

ดังนั้นการกระจายตัวของโปรงกิวในพื้นที่ศึกษาป่าจังหวัดสุรินทร์ ส่วนใหญ่จะพบขึ้นเป็นกลุ่มในพื้นที่ชายป่าและเส้นทางเดิน หรือพื้นที่โล่งในป่าที่มีแสงเข้าถึงมากและปานกลาง ไม่พบในป่าทึบหรือใต้ต้นไม้ที่มีความหนาแน่นสูงแสงเข้าไม่ถึง สภาพดินเป็นดินร่วนปนทรายหรือดินทราย ซึ่งสอดคล้องกับกลุ่มงานพฤกษศาสตร์ป่าไม้ (2561) ได้สำรวจพบโปรงกิวตามที่โล่งแจ้ง หรือชายป่าเบญจพรรณ และป่าเบญจ-ป่าทาม และคณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (ม.ป.ป.) ที่กล่าวว่า พบโปรงกิวในป่าเบญจพรรณ พบทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยลักษณะดินที่พบส่วนใหญ่เป็นดินทรายหรือดินร่วนปนทราย ซึ่งสอดคล้องกับ (อรนุช ทาบทอง, 2552) อธิบายว่า โปรงกิวชอบสภาพของดินทราย จึงพบขึ้นอยู่ในดินทรายของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้ยังพบในภาคตะวันตกเฉียงใต้ อีกแห่งหนึ่ง ที่อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ซึ่งเป็นพื้นที่ดินทรายเช่นกัน ต้นโปรงกิวส่วนใหญ่ขึ้นเป็นกลุ่ม ๆ เกิดจากการงอกของเมล็ดและการแตกต้นใหม่จากรากต้นแม่ การกระจายตัวเกิดจากนกและสัตว์ป่ามากินผลสุกแล้วไปถ่ายมูลหรือคายเมล็ดออกมา ทำให้เกิดการกระจายตัวหลายพื้นที่ซึ่งทำให้พบบริเวณชายทุ่งนา ป่าละเมาะ หรือพื้นที่ที่สภาพแวดล้อมเหมาะสมในชุมชนอีกด้วย รวมทั้งการนำผลของโปรงกิวไปเป็นอาหารในชุมชนและมีการหว่านเมล็ดหรือเพาะเมล็ดปลูกทำให้พบโปรงกิวในพื้นที่ชุมชนด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 2 ลักษณะการกระจายตัวของโปรงกิวบริเวณป่าจังหวัดสุรินทร์: (ก)-(ค) โปรงกิวที่ขึ้นเป็นกลุ่มในป่าบริเวณที่แสงส่องถึง

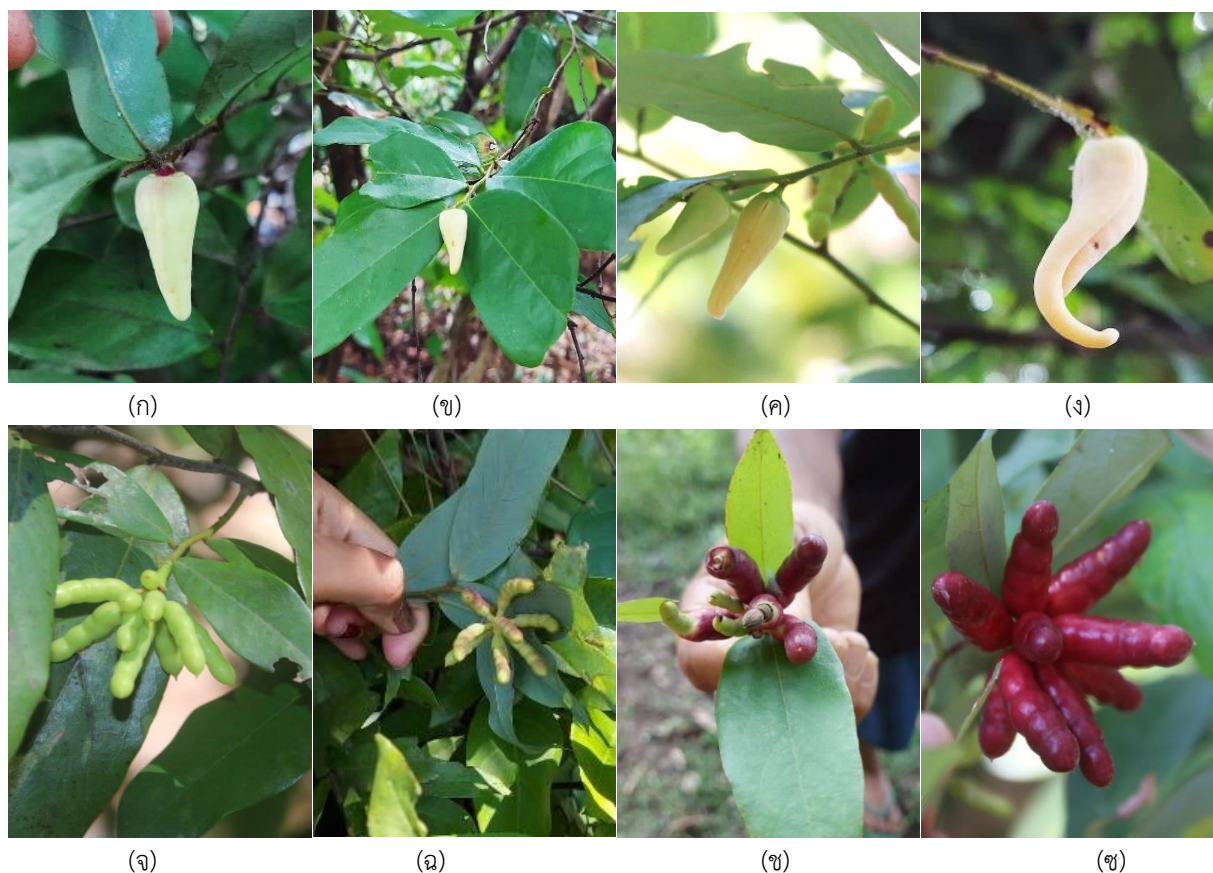
ภาพที่ 3 ลักษณะการกระจายตัวของโปรงกิวบริเวณป่าจังหวัดสุรินทร์: (ก)-(ง) โปรงกิวที่ขึ้นบริเวณชายป่าและริมทางเดิน

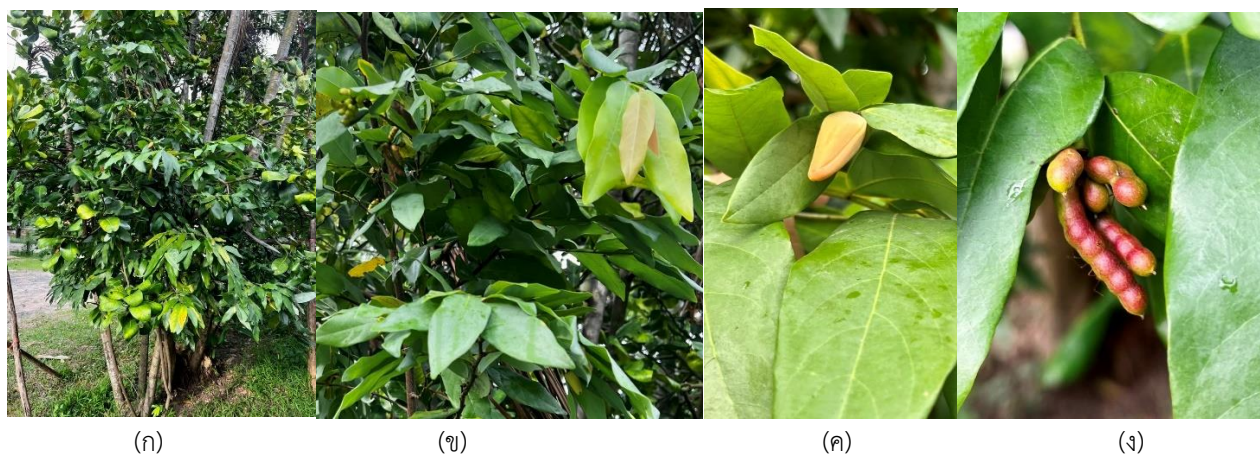
ภาพที่ 4 ลักษณะของโปร่งกิวบริเวณป่าจังหวัดสุรินทร์: (ก)-(ข) ทรงพุ่มขนาดเล็ก; (ค)-(ง) ทรงพุ่มขนาดใหญ่ และ (จ)-(ซ) ลักษณะลำต้น

ภาพที่ 5 ลักษณะของโปร่งกิวบริเวณป่าจังหวัดสุรินทร์: (ก) ลักษณะการแตกใบ; (ข) ใบอ่อน และ (ค) ใบแก่

ภาพที่ 6 ลักษณะของโปรงกั่วบริเวณป่าจังหวัดสุรินทร์: (ก)-(ง) ดอก; (จ)-(ฉ) ผลอ่อน และ (ช)-(ซ) ผลสุก

ภาพที่ 7 ลักษณะของโปรงกั่วในพื้นที่ชุมชน: (ก) ทรงพุ่ม; (ข) ใบ; (ค) ดอก และ (ง) ผล

ประเภทของการใช้ประโยชน์โปรงกั่วของชุมชนจังหวัดสุรินทร์

จากการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลการใช้ประโยชน์โปรงกั่วของชุมชนจังหวัดสุรินทร์ 3 ตำบล 9 ชุมชน จำแนกประเภทการใช้ประโยชน์โปรงกั่ว 4 ประเภท ดังนี้ (ภาพที่ 6)

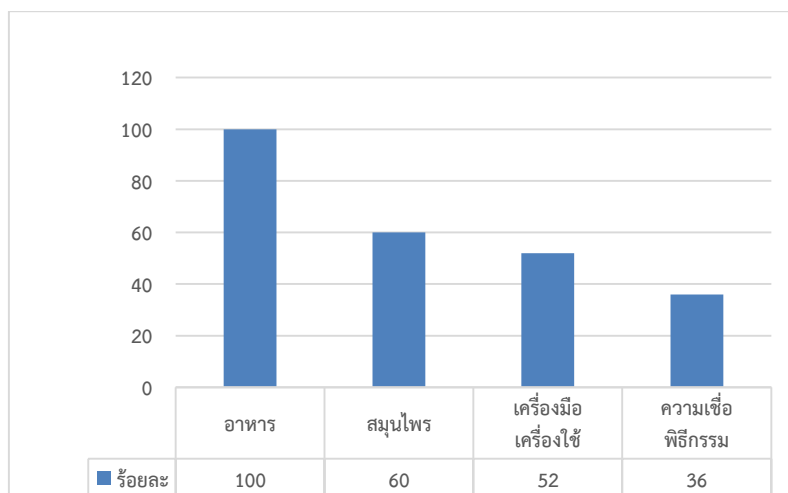
2.1) การใช้ประโยชน์ด้านอาหาร (ร้อยละ 100) พบมากที่สุด และพบการใช้ประโยชน์ด้านนี้ทั้ง 9 ชุมชน โดยชุมชนนำผลสุกมารับประทานสด และผลสุกยังเป็นอาหารของนกและสัตว์ด้วย ซึ่งสอดคล้องกับ (กลุ่มงานพฤกษศาสตร์ป่าไม้, 2561) ที่กล่าวว่า ผลสุกสีแดงของโปรงกั่ว มีรสหวานอมเปรี้ยว กินเป็นผลไม้ โดย (อรนุช ทาบทอง, 2552) กล่าวถึงต้นโปรงกั่วว่าเป็นพรรณไม้เรียกนก ในส่วนของราก พบว่า

ชุมชนตำบลสวายนำส่วนของรากโปรงกั่ว มาทำแป้งสาเหล้า วิธีการนำไปต้มแล้วตากนำมาทำให้เป็นแป้ง แล้วเอาแป้งมาเป็นส่วนผสมของแป้งเหล้าหรือสาเหล้า ซึ่งมีความแตกต่างจากการใช้ประโยชน์ของชุมชนอื่น ๆ

2.2) การใช้ประโยชน์ด้านสมุนไพร (ร้อยละ 60) พบรองลงมา โดยชุมชนนำลำต้นของโปรงกั่วผสมกับลำต้นกันแสงต้มน้ำดื่มแก้ปวดเมื่อยเคล็ดขัดยอก บำรุงร่างกาย และนำทุกส่วนของต้นโปรงกั่วไปต้มให้สตรีมีบุตรที่อยู่ไฟรับประทาน เพื่อบำรุงเลือด บำรุงกระษัยเส้น และเป็นยาระบายลม สอดคล้องกับคณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (ม.ป.ป.) ที่กล่าวว่าในตำรายาสมุนไพร นำลำต้นโปรงกั่วผสมลำต้นพิพายและลำต้นกันแสง ต้มน้ำดื่ม แก้ปวดเมื่อย เคล็ดขัดยอก เช่นเดียวกับ ตำรายาสมุนไพรพื้นบ้านป่าชุมชนโนนใหญ่ นำรากโปรงกั่วไปต้ม บำรุงกำลัง (สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดศรีสะเกษ, 2557)

2.3) การใช้ประโยชน์ ด้านเครื่องมือ-เครื่องใช้ (ร้อยละ 52) พบการใช้ประโยชน์ดังกล่าวในพื้นที่ชุมชนตำบลท่าสว่างและตำบลนอกเมือง โดยชุมชนนำกิ่งก้านของโปรงกั่วขนาดปานกลางมาทำเป็นจอร์งใหม่ไว้เลี้ยงตัวไหม ส่วนโปรงกั่วที่มีลำต้นขนาดใหญ่ นำกิ่งก้านมาทำค้ำปลูกผัก เช่น แตงกวา ถั่วฝักยาว พริก และ บวบ เป็นต้น การใช้ประโยชน์ของลำต้น ชุมชนจะตัดลำต้นหรือกิ่งของโปรงกั่วที่ลำตั้งตรงมีขนาดพอเหมาะมาทำเป็นไม้ขัดถูขี้โคลเวลาอาบน้ำ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านของชุมชนจังหวัดสุรินทร์

2.4) การใช้ประโยชน์ด้านความเชื่อ-พิธีกรรม (ร้อยละ 36) พบเฉพาะชุมชนตำบลท่าสว่าง โดยนำไปโปรงกั่วมาประกอบการทำพิธีกรรม “โหมครู” (โหมกรู-เขมรสุรินทร์) นำส่วนของใบแก่มามัดเหมือนมัดใบพลูมัดด้วยเส้นด้ายสีขาวจำนวน 9 ใบ นำมาใส่ข้างในโหมครู (ภาพที่ 9) เป็นความเชื่อของชุมชนผู้พูดภาษาเขมรจังหวัดสุรินทร์ ในการถวายโหมครูกำเนิดสำหรับเรียกขวัญและรักษาเด็กแรกเกิดหรือผู้ที่ไม่สบาย ประกอบด้วยท่อนต้นโหมครู ใบตาลโดนด ตัดแต่ง 3 ใบ ตัดซีกไม้ไผ่เป็นท่อนประมาณ 5 เซนติเมตร จำนวนเท่าอายุ และ ใบโปรงกั่วมัด 9 ใบ ซึ่งเป็นความเชื่อ-พิธีกรรมของชุมชนผู้พูดภาษาเขมรจังหวัดสุรินทร์

ภาพที่ 8 แผนภูมิแสดงประเภทการใช้ประโยชน์โปรงกั่วของชุมชนจังหวัดสุรินทร์

ภาพที่ 9 พิธีกรรมโหมครูนำใบโปรงกั่วมัดด้วยเส้นด้ายสีขาวจำนวน 9 ใบและใส่เข้าไปข้างในโหมครู
ที่มา: สมชญา ศรีธรรม และคณะ (2564)

ค่าดัชนีการใช้ประโยชน์ (Use value; UV) ของโปรงกิ่ง

การวิเคราะห์ค่าดัชนีการใช้ประโยชน์ของโปรงกิ่ง 4 ประเภท พบว่าชุมชนจังหวัดสุรินทร์ นำไปใช้ประโยชน์ด้านอาหารมากที่สุด (1.00) รองลงมา คือ การใช้ประโยชน์ด้านสมุนไพร (0.75) การใช้ประโยชน์ด้านเครื่องมือ-เครื่องใช้ (0.65) และ การใช้ประโยชน์ด้านความเชื่อ-พิธีกรรมของชุมชน (0.45) ตามลำดับ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่าดัชนีการใช้ประโยชน์ของโปรงกิ่ง

ลำดับที่	ประเภทการใช้ประโยชน์	Use report (Ur)	UV
1	ด้านอาหาร	25	1.00
2	ด้านสมุนไพร	15	0.75
3	เครื่องมือ-เครื่องใช้	13	0.65
4	ความเชื่อ-พิธีกรรม	9	0.45

นอกจากการใช้ประโยชน์ทั้ง 4 ประเภทดังกล่าวแล้วนั้น พบว่าโปรงกิ่งยังสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนเนื่องจากเป็นผลไม้ป่าอีสานตามฤดูกาล จึงพบว่ามีกรนำผลสุกโปรงกิ่งมาวางจำหน่ายตามตลาดขายของป่า และพบว่าโปรงกิ่งยังนำมาใช้เป็นไม้ประดับหรือนำมาจัดภูมิทัศน์ โดยนำมาใช้เป็นไม้ปิดกันและกรองหรือนำมาปลูกเพื่อโชว์ความเด่นของผลสุกสีแดงสด (สมชญา ศรีธรรม และ วสา วงศ์สุขแสง, 2563) และจากการวิจัยการรวบรวมและปลูกพืชท้องถิ่นจังหวัดสุรินทร์เพื่องานภูมิทัศน์ (สมชญา ศรีธรรม และ จินตนา รุ่งเรือง, 2558) พบว่า การนำโปรงกิ่งมาปลูกเป็นไม้ประดับมีความเหมาะสมในงานภูมิทัศน์ เนื่องจากโปรงกิ่งเป็นพันธุ์ไม้ที่โรคและแมลงรบกวนน้อย ทนต่อสภาพแวดล้อมได้ดี การเจริญเติบโตในภาชนะปลูกและดินผสมปลูกดีมาก ออกดอกและออกผลดก ขนาดผลใหญ่กว่าต้นในป่าธรรมชาติ เป็นไม้พุ่มมีผลกินได้ แตกกิ่งก้านเยอะ ปลายกิ่งย้อยทรงพุ่มสวย เหมาะสำหรับปลูกเป็นกลุ่มหรือเดี่ยวในสวนป่าสวนริมน้ำหรือสวนน้ำตกหรือปลูกเป็นไม้ผลสำหรับรับประทาน

สรุปผล

การศึกษาการกระจายตัวของโปรงกิ่งและการนำไปใช้ประโยชน์ของชุมชนในเขตอีสานตอนล่าง: กรณีศึกษาจังหวัดสุรินทร์ โดยสำรวจการกระจายตัวของโปรงกิ่งในป่า 5 พื้นที่ ได้แก่ ป่าอนุรักษ์ชุมชนบ้านตะเคียน ป่าวัดโพธิ์แสงทอง ป่าโคกตาสิน ป่าชุมชนยางชุม และ ป่าสกรีนอม และศึกษาข้อมูลด้านการนำไปใช้ประโยชน์ของท้องถิ่นในเขตจังหวัดสุรินทร์ โดยการสัมภาษณ์ชุมชนผู้พูดภาษาเขมรในพื้นที่ 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลสวาย ตำบลท่าสว่าง และตำบลนอกเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์ พบการกระจายตัวของโปรงกิ่งบริเวณป่าบุ่ง-ป่าทามริมลำน้ำชี ป่าเบญจพรรณ รวมถึงป่าเต็งรัง สภาพดินร่วนปนทรายและเป็นที่โล่ง รวมทั้งพบบริเวณชายทุ่งและพื้นที่ชุมชน การกระจายตัวของโปรงกิ่งในป่าทั้ง 5 ป่าส่วนใหญ่ขึ้นเป็นกลุ่มในพื้นที่ชายป่าและเส้นทางเดิน หรือพื้นที่โล่งในป่าที่มีแสงเข้าถึงมากและปานกลาง ไม่พบในป่าทึบหรือใต้ต้นไม้ที่มีความหนาแน่นสูง มีการกระจายตัวเป็นกลุ่มๆ ซึ่งเกิดจากนกกินและสัตว์ป่ากินผลแล้วไปถ่ายหรือคายเมล็ดออก รวมทั้งการนำผลของโปรงกิ่งไปเป็นอาหารในชุมชนแล้วนำมาเมล็ดไปหว่านหรือเพาะเมล็ด ทำให้เกิดการกระจายตัวหลายพื้นที่ โปรงกิ่งมีความสมบูรณ์ มีทรงพุ่มสวยงามตามธรรมชาติ มีการออกดอกออกผล ขยายพันธุ์โดยเมล็ดและการแตกจากรากต้นแม่ การใช้ประโยชน์โปรงกิ่งของชุมชนผู้พูดภาษาเขมรจังหวัดสุรินทร์แบ่งได้ 4 ประเภท ได้แก่ การใช้ประโยชน์ด้านอาหาร พบมากที่สุด ร้อยละ 100 (UV 1.00) รองลงมา คือ สมุนไพร ร้อยละ 60 (UV 0.75) เครื่องมือ-เครื่องใช้ ร้อยละ 52 (UV 0.65) และความเชื่อ-พิธีกรรม ร้อยละ 36 (UV 0.45) ตามลำดับ และพบการใช้ประโยชน์ตามภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความเฉพาะของจังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ ยาสมุนไพรที่ต้มจากทุกส่วนของโปรงกิ่งสำหรับสตรียูโฝ บำรุงเลือด บำรุงกระษัยเส้น และเป็นยาระบายลม การทำแป้งสาลีจากรากโปรงกิ่ง การนำกิ่งก้านของโปรงกิ่งมาทำเป็นจ่อรังไหมเลี้ยงตัวไหม ทำคางปลูกผัก และการนำไปโปรงกิ่งมาประกอบพิธีกรรมโคมครุสำหรับเรียกขวัญและรักษาเด็กแรกเกิดหรือผู้ที่ไม่สบาย ซึ่งเป็นความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนผู้พูดภาษาเขมรจังหวัดสุรินทร์ นอกจากนี้โปรงกิ่งยังเป็นหนึ่งในผลไม้ป่าท้องถิ่นตามฤดูกาลของภาคอีสานซึ่งพบว่าในตลาดขายของป่า พบการนำผลสุกโปรงกิ่งมาจำหน่าย และพบในเขตชุมชนบางพื้นที่นำมาปลูกเป็นผลไม้เพื่อรับประทานผล แต่ชุมชนไม่เห็นความสำคัญเท่าใดนักและไม่ค่อยมีการกล่าวถึงกรนำมาใช้ประโยชน์จากชุมชนในท้องถิ่น ซึ่งในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์และภาคอีสานตอนล่างนั้นพบได้ทั่วไป จึงเป็นพืชที่น่าสนใจและน่าศึกษาเพิ่มเติมเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นพืชที่ลำต้นไม่เล็กไม่ใหญ่เกินไป โรคและแมลงรบกวนน้อย ทนต่อสภาพแวดล้อมได้ดี มีผลผลิตออกมาทุกปี เพียงพอต่อการนำไปศึกษาได้ทุกชิ้นส่วน จึงควรมีการศึกษาด้านการใช้ประโยชน์ให้มากขึ้น รวมถึงการศึกษาเชิงลึกจากหลากหลายสาขาเพื่อต่อยอดและพัฒนาเป็นองค์ความรู้ใหม่สู่การนำไปใช้ประโยชน์รูปแบบใหม่ ที่ส่งผลให้พืชท้องถิ่นที่เป็นผลไม้ป่าดั้งเดิมมีคุณประโยชน์และได้รับการยกระดับสู่สากลมากขึ้นนั่นเอง

ข้อเสนอแนะ

ควรสนับสนุนให้มีการศึกษาและวิจัย รวมทั้งด้านนำไปร่งกัวมาใช้ประโยชน์ในเชิงวิชาการอย่างกว้างขวางและหลากหลายมากขึ้นและส่งเสริมการรวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาเดิมของชุมชนเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ของโปรงกัวในชุมชนอื่น ๆ และบันทึกเป็นเอกสารองค์ความรู้ รวมทั้งเผยแพร่ข้อมูลเพื่อเป็นประโยชน์ต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนภายใต้โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ (อพ.สธ.) ขอขอบพระคุณ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวาย ตำบลท่าสว่าง และ ตำบลนอกเมือง ที่ให้ความอนุเคราะห์พื้นที่สำหรับสำรวจป่า ขอขอบคุณหมอยาสมุนไพร ภูมิปัญญาท้องถิ่นและชุมชนทุกท่านที่ช่วยนำทางสำรวจป่าและให้ข้อมูลการใช้ประโยชน์ของโปรงกัว จนทำให้งานวิจัยในครั้งนี้สำเร็จลุล่วง ผู้วิจัยขอขอบคุณมา ณ ที่นี้ด้วย

บรรณานุกรม

- กลุ่มงานพฤกษศาสตร์ป่าไม้. (2561). *ป่าบุ่งป่าทาม ภาคอีสาน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานหอพรรณไม้ สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช.
- คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. (ม.ป.ป.). *ฐานข้อมูลสมุนไพร-โปรงกัว*.
<http://www.phargarden.com/main.php?action=viewpage&pid=157>
- เต็ม สมิตินันท์. (2557). *ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2557*. กรุงเทพฯ: สำนักงานหอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช.
- สมขญา ศรีธรรม, ปิยะวัฒน์ ศรีธรรม, และ วสา วงศ์สุขแสง. (2564). *การศึกษาการกระจายตัวของต้นโปรงกัวและการนำไปใช้ประโยชน์ของชุมชนในเขตอีสานตอนล่าง* (รายงานผลการวิจัย). สุรินทร์: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสุรินทร์.
- สมขญา ศรีธรรม, ยสินทร จงเทพ, และ บรรณวิทย์ ศิริโชติ. (2564). ความหลากหลายชนิดของพืชระดับกลางและพืชระดับล่างในป่าชุมชนกับการใช้ประโยชน์ในท้องถิ่นของชุมชนชาวไทยเขมร จังหวัดสุรินทร์. *วารสารเกษตรศาสตร์และเทคโนโลยี*, 2(2), 61-75.
- สมขญา ศรีธรรม, และ จินตนา รุ่งเรือง. (2558). *การรวบรวมและปลูกพืชท้องถิ่นจังหวัดสุรินทร์เพื่องานภูมิทัศน์* (รายงานผลการวิจัย). สุรินทร์: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสุรินทร์.
- สมขญา ศรีธรรม, และ วสา วงศ์สุขแสง. (2563). การศึกษาพรรณไม้ท้องถิ่นเพื่อใช้ในงานภูมิสถาปัตยกรรม กรณีศึกษา: ไม้พุ่มและไม้คลุมดินในป่าจังหวัดสุรินทร์. *วารสารวิชาการ ศิลปะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 11(1), 163-179.
- สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดศรีสะเกษ. (2557). *คู่มือสมุนไพรป่าชุมชนโนนใหญ่*. ศรีสะเกษ: งานแพทย์แผนไทย กลุ่มงานคุ้มครองผู้บริโภค และเภสัชสาธารณสุข สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดศรีสะเกษ.
- อรนุช ทาบทอง. (2552). *84 พรรณไม้ถวายเป็นหลวง โครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติฯ*. กรุงเทพฯ: บริษัท กสท โทรคมนาคม จำกัด (มหาชน).
- Neamsuvan O., Kama A., Salaemae A., Leesen S., & Waedueramae, N. (2015). A survey of herbal formulas for skin diseases from Thailand's three southern border provinces. *Journal of Herbal Medicine*, 5(4), 190-198.